

G'iyosiddin AKRAMOV,
UBS "Ijtimoiy-fanlar" kafedrasida o'qituvchisi
E-mail: akramovgiyosiddin@mail.ru

Falsafa fanari bo'yicha falsafa doktori, dotsent D.Alibekov taqrizi asosida

PHILOSOPHY AND MARGINALIZATION: THE CONTRIBUTION OF PHILOSOPHICAL IDEAS TO THE UNDERSTANDING OF MARGINALIZATION

Annotation

The article is a brief description of the main ideas, arguments and conclusions presented in the work. The article explores how philosophical concepts and theories contribute to a deep understanding of the phenomenon of marginalization in various social contexts. The authors analyze the contribution of various philosophical trends - from existentialism to poststructuralism - in understanding the mechanisms of exclusion, stigmatization and discrimination, as well as the possibility of overcoming them. Particular attention is paid to the influence of philosophical ideas on the development of strategies for inclusion and sustainability of social groups located on the periphery of society.

Key words: Philosophy of social justice, marginalization and exclusion, theories of identity, structural inequalities, phenomenology of the other, ethics of responsibility, critical social theory, postcolonial criticism, intersectionality, philosophy of power, alternative epistemologies.

ФИЛОСОФИЯ И МАРГИНАЛИЗАЦИЯ: ВКЛАД ФИЛОСОФСКИХ ИДЕЙ В ПОНИМАНИЕ МАРГИНАЛИЗАЦИИ

Аннотация

Статья представляет собой краткое описание основных идей, аргументов и выводов, изложенных в работе. Статья исследует, как философские концепции и теории способствуют глубокому пониманию явления маргинализации в различных социальных контекстах. Авторы анализируют вклад различных философских направлений – от экзистенциализма до постструктурализма – в осмысление механизмов исключения, стигматизации и дискриминации, а также возможности их преодоления. Особое внимание уделяется влиянию философских идей на разработку стратегий инклюзии и устойчивости социальных групп, находящихся на периферии общества.

Ключевые слова: Философия социальной справедливости, маргинализация и исключение, теории идентичности, структурные неравенства, феноменология другого, этика ответственности, критическая теория общества, постколониальная критика, интерсекциональность, философия власти, альтернативные эпистемологии.

FALSAFA VA MARGINALIZATSIYA: FALSAFIY G'OYALARNING MARGINALIZATSIYANI TUSHUNISHGA QO'SHGAN HISSASI

Annotatsiya

Maqolada ishda keltirilgan asosiy g'oyalari, dalillar va xulosalarning qisqacha tavsifi. Maqolada falsafiy tushunchalar va nazariyalar turli ijtimoiy kontekstlarda marginalizatsiya hodisasini chuqur tushunishga qanday hissa qo'shishi o'rganiladi. Mualliflar har xil falsafiy yo'nalishlarning – ekzistensializmdan poststrukturalizm gacha – istisno, stigmatizatsiya va diskriminatsiya mexanizmlarini tushunishga qo'shgan hissasi hamda ularni bartaraf etish imkoniyatlarini tahlil qiladilar. Falsafiy g'oyalarning jamiyatning chekkasida joylashgan ijtimoiy guruhlarini qamrab olish va barqarorlik strategiyasini ishlab chiqishga ta'siriga alohida e'tibor beriladi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy adolat falsafasi, marginalizatsiya va istisno, o'ziga xoslik nazariyalari, tarkibiy tengsizliklar, boshqaning fenomenologiyasi, javobgarlik etikasi, tanqidiy ijtimoiy nazariya, postkolonial tanqid, kesishish, hokimiyat falsafasi, muqobil gnoseologiya.

Kirish. Marginalizatsiya-bu odamlarning ayrim guruhlari o'zlarini ijtimoiy hayotning chekkasida topish jarayoni, bu ularni jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy jihatlarida to'liq ishtirok etishdan chetlashtirishga olib keladi. Falsafa, o'z navbatida, ushbu hodisani tahlil qilish va tushunish uchun noyob vositalarni taklif etadi, adolat, tenglik, o'ziga xoslik va marginallashtirishning asosiy tamoyillarini o'rganadi[1]. Tarixiy jihatdan, turli davrlar va yo'nalishdagi faylasuflar Platon va Aristotel kabi qadimgi yunon mutafakkirlaridan tortib, Mishel Fuko va Judit Butler kabi zamonaviy faylasuflargacha bo'lgan ijtimoiy adolat va istisno mavzulariga to'xtalib o'tdilar. Ushbu mutafakkirlar ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy tuzilmalar hokimiyat va resurslarning taqsimlanishiga qanday ta'sir qilishini va bu marginal guruhlariga qanday ta'sir qilishini tahlil qildilar.

Frankfurt maktabi asarlarida paydo bo'lgan tanqidiy nazariya marginallashtirishni qo'llab-quvvatlovchi g'oyalari va ijtimoiy tuzilmalarni tanqidiy tushunish muhimligini ta'kidlaydi. Maks Xorkkaymer va Teodor Adorno kabi nazariyotchilar madaniy va iqtisodiy mexanizmlar marginal guruhlarini bostirishga qanday hissa qo'shishini o'rganishdi. Fenomenologiya, ayniqsa Moris Merlot-Ponti va Emmanuel Levinasning asarlarida marginalizatsiya tajribasini birinchi shaxs nuqtai nazaridan tushunish uchun vositalarni taqdim etadi[2]. Ushbu yondashuv

istisno mexanizmlarini tushunish uchun kalit sifatida shaxsiy tajriba va dunyo bilan o'zaro munosabatlarning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Marginalizatsiya-bu zamonaviy jamiyatning turli jabhalariga kirib, ko'plab odamlar va guruhlarini ortda qoldiradigan hodisa. Bu istisno, tengsizlik, kamsitish va ijtimoiy tizimning chekkasida bo'lganlar uchun cheklangan imkoniyatlarni o'z ichiga oladi. Falsafa intizom sifatida bizga marginalizatsiya kabi murakkab hodisalarni tahlil qilish va tushunish uchun vositalarni taqdim etadi. Ushbu maqolada biz falsafiy g'oyalarning marginallashtirish haqidagi tushunchamizga qo'shgan hissasi va falsafa ushbu qiyinchiliklarni engishga yordam beradigan usullarni o'rganamiz. Falsafa marginallashtirishning asosi bo'lgan ijtimoiy tuzilmalarga tanqidiy nuqtai nazarni taqdim etadi. Bu bizga qanday mexanizmlar va institutlar tengsizlik va kamsitishni qo'llab-quvvatlayotganini tushunishga yordam beradi. Ijtimoiy falsafa va tanqidiy nazariya kabi falsafiy oqimlar ijtimoiy munosabatlarni hokimiyat kontekstida tahlil qilib, ma'lum guruhlarning marginallashtirishiga olib keladigan bostirish va boshqarish mexanizmlarini aniqlaydi.

Falsafa marginallashtirishning axloqiy jihatlariga ham e'tibor beradi. Bu jamiyat chetida qolganlarga nisbatan qanday mas'uliyatimiz borligi haqida fikr yuritishga yordam beradi[3].

G'amxo'rlik, adolat va o'zaro qo'llab-quvvatlash axloqi marginallashuv haqidagi falsafiy mulohazalarda Markaziy o'rinni egallaydi va bizni har bir insonni qimmatli va teng deb bilishga undaydi. Marginalizatsiya ko'pincha madaniy tushunchalar va stereotiplarga asoslangan. Falsafa bizga "norma" va "og'ish" haqidagi g'oyalarni qanday mafkuralar va nutqlar shakllantirishini va bu tushunchalar muayyan guruhlarining ijtimoiy qo'shilishi yoki chiqarib tashlanishiga qanday ta'sir qilishini tushunishga yordam beradi.

Marginallashuvni falsafiy muhokama qilishning Markaziy jihatlaridan biri bu tenglik g'oyasi. Falsafa har bir inson teng imkoniyat va huquqlarga ega bo'lgan jamiyatga intilish uchun asos yaratib, adolat va tenglik haqida fikr yuritishga yordam beradi. Falsafa marginallashtirish haqidagi tushunchamizda muhim rol o'ynaydi, bu bizga tanqidiy tahlil, axloqiy fikrlash va ijtimoiy faollik uchun vositalarni taqdim etadi. Uning hissi har bir inson tenglik va hurmat huquqiga ega bo'lgan yanada adolatli va inklyuziv jamiyatga intilishimizga yordam beradi. Marginalizatsiya, ijtimoiy hodisa sifatida, har doim faylasuflarning e'tiborini tortgan, chunki u adolat, tenglik va inson qadr-qimmatining asosiy masalalariga to'xtalib o'tadi. Falsafa marginallashuv mexanizmlarini tushunishda va uni engish uchun yondashuvlarni ishlab chiqishda muhim rol o'ynaydi[4]. O'z mohiyatiga ko'ra, marginalizatsiya-bu ma'lum guruhlar yoki shaxslar o'zlarini jamiyatning chekkasida topadigan, resurslar, imkoniyatlar va tan olinishdan mahrum bo'lgan jarayon yoki holat. Ushbu guruhlariga ozchiliklar, kambag'allar, nogironlar, muhojirlar va boshqa ijtimoiy zaif toifalar kirishi mumkin. Falsafa marginalizatsiya nafaqat individual saylovlarning natijasi, balki ijtimoiy tuzilmalarning tizimli nuqsoni ekanligini tushunishga yordam beradi.

Falsafiy g'oyalarning marginallashuvni tushunishga qo'shgan asosiy hissalaridan biri bu tengsizlikning ildizlari va tabiatini tahlil qilishdir. Aristoteldan tortib zamonaviy mutafakkirlargacha bo'lgan faylasuflar odamlarni chetga surib qo'yadigan narsalar haqida fikr yuritdilar. Ular ijtimoiy sinf, irqiy yoki etnik kelib chiqishi, jinsi va boshqalar kabi omillarni ajratib, ularning jamiyat tuzilishi va shaxslarning imkoniyatlariga ta'sirini o'rganishdi[5]. Masalan, Mishel Fuko va Per Burdierning asarlari ma'lum guruhlarining marginallashishiga yordam beradigan ijtimoiy kamsitish va hokimiyat mexanizmlarini ochib beradi. Yana bir muhim jihat – marginallashuvning axloqiy va ijtimoiy jihatlarini ko'rib chiqish. Falsafa ushbu hodisa bilan bog'liq asosiy muammolarni aniqlashga va hal qilishning mumkin bo'lgan usullarini ko'rib chiqishga yordam beradi. Buning uchun adolat, tenglik, erkinlik va qadr-qimmat kabi tushunchalar qo'llaniladi. Faylasuflar, shuningdek, ijtimoiy siyosatni shakllantirishda marginal guruhlarining ovozi va tajribasini hisobga olishning muhimligiga e'tibor berishadi.

Marginalizatsiya muammosini hal qiladigan asosiy falsafiy yo'nalishlardan biri bu feministik falsafadir. U gender tengsizligi va patriarxal tuzilmalarning ayollarning jamiyatdagi mavqega ta'siri masalalarini ko'taradi. Feminist faylasuflar ayollarni marginallashtirishni yaratadigan va qo'llab-quvvatlaydigan ijtimoiy va madaniy omillarni tahlil qiladilar va ozodlik va inklyuziya tushunchalarini taklif qiladilar. Shuni ta'kidlash kerakki, falsafa nafaqat marginalizatsiya muammosini tahlil qiladi, balki uning echimlarini izlashga konstruktiv hissa qo'shadi. Falsafiy g'oyalar tengsizlikni yumshatish va adolatli jamiyat yaratishga qaratilgan ijtimoiy va siyosiy strategiyalarni ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Shunday qilib, falsafa marginallashuvni tushunish va engishda muhim rol o'ynaydi. Bu hodisaning ildizlarini ochishga, axloqiy va ijtimoiy jihatlarini ochib berishga yordam beradi,

shuningdek, har bir inson teng imkoniyat va huquqlarga ega bo'lgan yanada inklyuziv jamiyat qurish yo'llarini taklif qiladi.

Falsafaning marginalizatsiya kontekstida ko'tarilgan asosiy savollaridan biri bu adolat va tenglik masalasidir. Faylasuflar kabi Jon Roulz, Amartiya Sen, Marta Nussbaum va boshqalar adolat va tenglikning turli jihatlarini va ularning marginallashuvga bo'lgan munosabatini o'rganishdi[6]. Ularning ta'kidlashicha, marginalizatsiya adolat tamoyillarini buzadi va tengsizlikni keltirib chiqaradi, bu esa odamlarning ayrim guruhlarining huquq va imkoniyatlarini buzilishiga olib keladi. Mishel Fuko va boshqa tadqiqotchilarning kuch va hukmronlik sohasidagi ishlaridan ilhomlangan faylasuflar hokimiyat mexanizmlari marginallashuvga qanday ta'sir qilishini tahlil qiladilar. Ular ijtimoiy tuzilmalar va institutlar nazorat, kamsitish va majburlash mexanizmlari orqali marginallashuvni qanday qo'llab-quvvatlashini o'rganadilar. Falsafa kuch va hukmronlik qanday shakllanishi va saqlanishi va marginallashuvga qarshi kurashish uchun ularni qanday engish mumkinligini tushunishga yordam beradi.

Sharlotta Vitgenshteyn va Jak Derrida kabi faylasuflar marginalizatsiya sharoitida o'ziga xoslik va tan olinishning rolini o'rganishdi. Ular etarlicha aniqlanmagan guruhlarini tan olmaslik yoki tan olmaslik ularning marginallashuvini qanday kuchaytirishi mumkinligiga e'tibor berishadi. Falsafa o'ziga xoslikni shakllantirishga qanday madaniy va ijtimoiy omillar ta'sir qilishini va ularni qabul qilish va inklyuzivlikni yaxshilash uchun qanday o'zgartirish mumkinligini tushunishga yordam beradi. Karol Gilligan va Nel Noddings kabi faylasuflar tomonidan ishlab chiqilgan g'amxo'rlik etikasi tushunchalari, shuningdek, Richard Rorti va Ayn Rand tomonidan muhokama qilingan ijtimoiy adolat g'oyalari marginallashuvning axloqiy jihatlarini tushunishga yordam beradi[7]. Ular jamiyat chekkasida bo'lganlarga g'amxo'rlik qilish muhimligini va resurslar va imkoniyatlarni adolatli taqsimlash uchun sharoit yaratishga intilishni ta'kidlaydilar.

Falsafa bilim sohasi sifatida borliq, inson mavjudligi va ijtimoiy munosabatlarning ma'nosini tushunishga intiladi. Faylasuflar o'z tadqiqotlarida marginallashuvning ildizlari va mexanizmlariga, shuningdek, unga qarshi kurashishning mumkin bo'lgan yo'llariga e'tibor berishadi. Ular marginallashuvni nafaqat ijtimoiy hodisa, balki adolat, tenglik va inson qadr-qimmatini haqidagi falsafiy savol sifatida ham ko'rishadi. Marginallashuvni tushunishga yordam beradigan asosiy falsafiy tushunchalardan biri bu frantsuz faylasufi Emmanuel Levinas tomonidan kiritilgan "boshqasi" (l'autre) tushunchasidir[3]. Levinasning ta'kidlashicha, bizning o'zimiz va dunyo haqidagi tushunchamiz boshqa odam bilan uchrashish orqali shakllanadi, u biz uchun doimo sir bo'lib qoladi va uning oldida javobgarlikni keltirib chiqaradi. Marginalizatsiya nuqtai nazaridan, bu jamiyat chekkasidagi odamlar ham biz boshqalar ekanligimizni va jamiyatning teng a'zolari sifatida qabul qilinishi kerakligini tan olishni anglatadi.

Xulosa. Falsafa ushbu murakkab hodisani tahlil qilish uchun analitik vositalar va tushunchalarni taqdim etish orqali marginallashtirishni tushunishda ajralmas rol o'ynaydi. Turli xil falsafiy yondashuvlar marginallashuvning sabablari va oqibatlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi, shuningdek, uni engib o'tish va yanada adolatli va inklyuziv jamiyat yaratish strategiyasini ishlab chiqadi. Va nihoyat, falsafa faollik va ijtimoiy o'zgarishlarni ilhomlantiradi. U bizni nafaqat marginallashuvni tushunishga, balki unga qarshi harakat qilishga undaydi. Adolat va erkinlik haqidagi falsafiy g'oyalar ijtimoiy harakatlar va marginal guruhlarining huquqlari uchun kurash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Малейко, Александр Сергеевич. "Политическая ситуация и проблема маргинализации в странах Евросоюза: социологический анализ: аннотация к дипломной работе/Малейко Александр Сергеевич; Факультет философии и социальных наук, Кафедра социологии; научный руководитель; науч. рук. НВ Курилович." (2014).
2. Герашенко, Игорь Германович. "Причины и последствия интеллектуальной маргинализации в современной философии." *Credo New* 3 (2020): 12-12.
3. Лысенко, Наталья Николаевна. "Маргинальность как проблема социальной философии." *Позиция. Философские проблемы науки и техники* 12 (2018): 96-101.

4. Хома, О. И., and Э. И. Чухрай. "Серьезность как этика и внутренний смысл картезианства: маргинализация смеха в философии xvii века." Докса 3 (2003): 52-52.
5. Гижа, А. В. "Философия в поисках новых смыслов: маргинализация или обновление дискурса?." Донецкие чтения 2016. Образование, наука и вызовы современности. 2016.
6. Джураев, Джамшед. "Маргинализация современной молодежи в контексте социальных изменений." Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры 3.1 Part 2 (2023): 58-66.
7. Иванова, Мария Сергеевна. "Маргинализация и ее динамика в современном российском обществе." Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология 2 (2013): 162-169.